

УДК 159.923.2

ОЛЬГА ГРІНЬОВА

м. Київ

grineva_olga@ukr.net

ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-СУБ'ЄКТНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ПРОЕКТУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ОСОБИСТІСТЮ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

У статті представлено зміст екзистенційно-суб'єктних стратегій дослідження проектування життєвого шляху особистості юнацького віку в роботах сучасних вчених. Проаналізовано феномен буттєвого способу життя людини в екзистенційній психології. Представлено екзистенційні й суб'єктні основи конструювання особистістю свого життя в роботах представників діяльнісно-особистісного, особистісного, духовно-антропологічного та інших підходів. Виявлено, що в сучасній психології екзистенційні та суб'єктні засади організації людиною свого життя розглядаються в нерозривній єдності. Презентовано основні положення авторського, екзистенційно-суб'єктного підходу до вивчення феномена проектування життєвого шляху людини в юнацькому віці.

Ключові слова: екзистенційна психологія, суб'єктний підхід, особистість, проектування життєвого шляху, юнацький вік.

На сучасному етапі розбудови Української держави, через складну політичну ситуацію, соціальну нестабільність й загострення економічної кризи, проблема створення людиною власних, особистісних орієнтирів ефективно організації й планування свого життєвого шляху набуває все більшої актуальності й соціальної значущості. Основою проектування життєвого шляху особистості є її ціннісно-сміслові, зокрема смисложиттєві, конструкти. Питання пошуку індивідумом смислу й цілей свого життя найбільш гостро постають перед людиною в юності – адже саме в ювенальному періоді життя молода людина має здійснити ряд ключових життєвих виборів, які визначають вектори її подальшої траєкторії життєвого шляху на тривалий час. У процесі осмислення змісту й особливостей культурно-історичної ситуації свого буття, особистість вибудовує власні ментальні репрезентації всезагальних духовних смислів і цінностей, які прагне втілити у своєму майбутньому. Конструюючи авторські життєві цілі й плани, розробляючи інтегровану стратегію реалізації власного екзистенційно-духовного потенціалу, молода людина виробляє здатність до управління своїм життям, стає його суб'єктом. Таким чином, розгортання екзистенційних та суб'єктних конструктів особистості, що забезпечують управління нею траєкторією свого

буття, відбувається у нерозривній єдності. Усе це визначає високу актуальність дослідження екзистенційно-суб'єктних основ проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку.

Дослідження особливостей становлення екзистенцій особистості та їх реалізації у вимірах її соціальних взаємин є одним із ключових питань гуманістичної та, особливо, екзистенційної психології. У *dasein*-аналізі Л. Бінсвангера, дослідженнях Р. Мея, В. Франкла, І. Ялома розглядається особливий, екзистенційний спосіб буття індивідума. Розгортання особистісних, зокрема екзистенційних, структур свідомості людини актуалізує її здатність до осмислення соціальних стереотипів «успішної людини» та їх впливу на її життя. У пошуках власного, авторського способу буття індивідум переорієнтовується з переважно соціальних на особистісні детермінанти організації своєї життєдіяльності. Індивідум вибудовує власний життєвий шлях, спрямований на реалізацію його авторських смислів і цінностей життя у соціумі, але при цьому зберігає гармонійні взаємини з соціумом, не вдаючись до значних протестів, конфліктів з ним.

У роботах представників особистісно-діяльнісного, особистісного підходів питання організації індивідумом свого життя, проектування свого майбутнього також розгляда-

ються з екзистенційних та суб'єктних позицій. У процесі саморозвитку, згідно з науковою позицією С. Л. Рубінштейна, особистість виходить за межі безпосереднього «родинового» життя й досягає його буттєвого рівня. Смыслом і водночас метою буття людини є її альтруїстичне служіння іншим [6].

У межах особистісного підходу К. О. Абульханова-Славська розглянула вироблення індивідумом стратегічного способу свого буття як засіб інтеграції «життя для інших» і «життя для себе», що дає можливість поєднати інтереси особистості й суспільства у концептуальному сценарії її буття. У дослідженнях вченої презентовано феномен стратегії життя людини. Вибудовуючи таку стратегію, особистість постійно узгоджує свої особистісні конструкти й життєві обставини, а також виробляє авторські способи такого узгодження. При цьому стратегія життя виникає як його зміст і задум. Саме стратегія життя особистості поєднує її розрізнені справи і види активності у цілісний задум життєвого шляху, що інтенціюється змістами й цілями життя [1]. А. В. Брушлінський слушно зазначив, особистість, яка стає суб'єктом свого життя, набуває здатності до управління своїми почуттями, мотивами, іншими психічними конструктами й спрямовує їх на реалізацію своєї стратегії життя [2]. Л. І. Анциферова розглянула найвищий рівень особистісного зростання людини як становлення суб'єктом власного життєвого шляху. На цьому рівні вона набуває ознак загальнолюдської неповторності власного «Я». Особистість виявляє й вирішує наявні у сучасному їй соціумі протиріччя [5].

У духовно-антропологічному підході В. І. Слободчикова постулюється антропологічний принцип дослідження психології людини. Згідно з цим принципом, суб'єктивність або суб'єктивна реальність особистості є ключовим феноменом її свідомості, оскільки саме суб'єктивна реальність людини забезпечує її самоспричинення, самообумовлення, здатності до суб'єктивного управління своїм життям [7]. Особистість здатна до перетворення, тобто саморозвитку й самовизначення, свого життєвого вектору, значних змін соціальної ситуації розвитку в відповідності зі своїми змістовими й ціннісними конструктами. У процесі

розгортання екзистенційних утворень, на думку вченого, людина набуває високої чутливості до вирішення екзистенційних питань свого буття в відповідні вікові періоди, а саме питання смисложиттєвого пошуку вона вирішує «на порозі» дорослості, а саме – в юнацькому віці [8].

Вищезазначені наукові положення набувають високої актуальності у дослідженні життєвого шляху особистості юнацького віку, оскільки саме в юності, як ні в якому іншому віковому періоді, людина замислюється над зміслом і задумом свого життя (В. Франкл), набуває здатності до здійснення реального життєвого вибору (Л. І. Божович).

Метою цієї статті є дослідження екзистенційно-суб'єктних стратегій дослідження проектування життєвого шляху особистості юнацького віку в роботах сучасних вчених та презентація основних положень авторського, екзистенційно-суб'єктивного підходу до вивчення цієї проблеми.

Нужда у виробленні «системи координат» творення людиною свого життя особливо виникає в юнацькому віці. На цьому віковому етапі особистість вперше приступає до реалізації свого життєвого проекту, однак ще не має вироблених способів його реалізації. «Перевірка життям» спричинює значну динаміку екзистенційних основ життєпроекування юнака. Питання вироблення власних екзистенцій, пошуку можливостей їх реалізації у мінливому світі, конструювання власних взаємин зі світом й створення власних способів суб'єктивного управління своєю життєвою історією постають особливо гостро під час літичних і, особливо, критичних, етапів життя.

В. М. Поліщук, з позицій генетичного підходу до вивчення вікових криз, розглянув проектування симптомокомплексів вікових криз людини як розробку основних характеристик її переживань, оскільки саме переживання є комплексним показником змісту критичних періодів у житті людини. Зміст навіть позитивного симптомокомплексу особистості в умовах кризи 17-ти років включає ряд неоднозначних динамічних змін особистісних конструктів екзистенційного та суб'єктивного змісту. До таких конструктів належить перебільшення прагнення презентувати у соціумі

власні думки й переконання («гра на публіку»), що супроводжується ігноруванням думок інших людей; переосмислення попереднього особистісного й професійного життєвого вибору, що може спричинити руйнування попередніх планів самореалізації й «установку на невдачу»; розчарування у ініціативності й самостійності власних життєвих виборів через необхідність брати на себе відповідальність за помилкові вибори тощо [4].

У системному дослідженні духовної самосвідомості юнацтва, здійсненому С. О. Ставицькою, підкреслюється думка про те, що розгортання духовної самосвідомості особистості здійснюється на індивідуально-суб'єктних засадах. Створення смисложиттєвих когніцій вчена і розглядає як основу життєвої концепції молодої людини, яка буде реалізована упродовж її індивідуального буття. Смисложиттєві орієнтації людини проектуються у її суб'єкторієнтованій картині світу (авторській моделі світу), що поєднує психологічну реальність та об'єктивну дійсність. Набуття молодю людиною властивості суб'єктності інтенціє її життєву активність. Особистість стає суб'єктом свого життя через розгортання інтенціонального «Я», що дистанціє інстанцію «Я» від власних особистісних, емоційних конструктів і таким чином здійснює управління юнаком своєю внутрішньою й зовнішньою психічною реальністю [9].

Екзистенційна детермінація авторського проектування молодю людиною людиною свого життєвого шляху неможлива без свободи, звільнення від соціальних стереотипів. Особистісна свобода може бути «негативною», у розумінні свавілля, або «позитивною», тобто саме свободою вільного вибору людиною свого життєвого шляху (за В. О. Татенком). Феномен особистісної свободи як «свободи від...» та «свободи для...» розглядається і у концептуальному дослідженні, здійсненому В. А. Чернобровкіною. Розгортання «свободи від...» найбільш яскраво відбувається у підлітковому віці, що пов'язано з прагненням психологічного відокремлення від дорослих, самоствердження, самопозиціонування. Така «бунтуюча свобода» може набувати особливо гострих або, навіть, руйнівних, форм. В юнацькому віці відбувається перео-

рієнтація особистості з «свободи від...» на «свободу для...». Саме позитивна свобода відображає вільне і усвідомлене прийняття людиною на себе відповідальності за своє життя, свободу здійснювати все, що необхідно для реалізації її життєвого задуму. Феномен особистісної свободи має смислову будову. «Систему смислових координат», у яких молода людина реалізує конструювання свого життя, складають саме її екзистенціальні переконання та екзистенціальний світогляд [10].

Юність є віковим періодом стратегічних життєвих виборів людини, самовизначення. Пізній юнацький вік хронологічно співпадає з періодом студентства. Одним із ключових життєвих виборів юності – є вибір майбутньої професії. Ціннісно-смислові й суб'єктні засади особистісного саморозвитку юнака в умовах професійної підготовки презентовані у ціннісно-особистісному підході, розробленому В. В. Волошиною.

Згідно з науковою позицією вченої, цінності є особистісно значущими смислами юнаків, які проектуються як у виміри власного «Я», так і в буття інших людей. В юнацькому віці інтеграція особистісних, професійних, соціальних цінностей в умовах професійної підготовки юнаків утворює їх «інтеграл професійної цінності». Становлення цього інтегралу підсилює суб'єктність життєпроекування особистості, оскільки актуалізує її життєву спрямованість на реалізацію обраної лінії професійного шляху навіть всупереч соціальним труднощам, зберегти власне «Я» в іпостасі фахівця, а також ціннісність у відносинах з іншими людьми. Розгортання інтегралу професійної цінності сприяє професійній самореалізації молоді, вільному самовираженню, прояву власного «Я» у соціумі й встановленню гармонійних відносин зі світом [3].

У дослідженнях сучасних вчених з проблем організації людиною свого життя й конструювання майбутнього в юності досліджується новий феномен – проектування життєвого шляху (самопроектування, особистісне проектування). Здійснений аналіз наукових позицій вчених (Н. В. Белової, С. Ю. Гуцол, Т. А. Єріної, О. В. Зазимко, Д. В. Криніцина, Н. В. Чепелевої та ін.) дав можливість сформулювати авторське визначення зазначеного

психічного утворення: проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку екзистенційно детерміноване й суб'єктно організоване розгортання смисложиттєвого пошуку у життєвих лініях, спрямоване на творення нею перспективного проекту (метапроекту) свого життя.

У презентованих наукових підходах вечних проблеми творіння особистістю юнацького віку свого життєвого шляху розглядаються на екзистенційно-суб'єктних засадах. Визначаючи унікальність кожного проаналізованого підходу, зазначимо, що наведені точки зору щодо ролі й місця екзистенційних та суб'єктних конструктів у життєпроекуванні молоді людини тісно переплітаються, є взаємодоповнючими, але не тотожними. Здійснений аналіз психологічної літератури з проблем екзистенційної та суб'єктної детермінації самотворення людини, зокрема у ювенальному періоді життя, дав можливість сформулювати наступні положення авторського екзистенційно-суб'єктного підходу до вивчення проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку.

Розгортання екзистенційних структур свідомості, зокрема смисложиттєвого пошуку як найвищої інтегративної екзистенції юнацького віку, сприяє усвідомленню молодою людиною унікальності й неповторності власного «Я». Проектування нею власної індивідуальності у виміри життєвого світу проявляється у прагненні вибудувати унікальний та неповторний життєвий шлях.

Специфіка саме екзистенційної детермінації індивідуального життєпроекування людини проявляється у тому, що вона приймає й цінує інших людей і світ у цілому не менше, ніж власне «Я». Тому її життєпроекування спрямоване не на бунт чи протест проти соціуму, а на прокладання у ньому власного життєвого шляху з встановленням гармонійних взаємин з ним.

У процесах життєпроекування особистість осмислює унікальність і неповторність власної самості, неможливість повністю злитись з іншою людиною, екзистенційну порожнечу (за І. Яломом). Тому екзистенційне зростання супроводжується не лише позитивними, але й негативними переживаннями, така

диференціація може протікати кризово, гостро. Перебудови інстанції «Я» неодмінно спричиняють і динамічні зміни взаємин молоді людини з соціумом. Ці взаємини не є статичними. У процесах таких самозмін особистість здійснює власну активність з виявлення та вирішення протиріч між власним «Я» і соціумом. Нуджа в екзистенційному зростанні визначає здатність людини до подолання труднощів з перебудови себе, своїх взаємин зі світом, негативних симптомокомплексів переживань таких протиріч.

Успішне життєпроекування, засноване на екзистенційних конструктах, не означає абсолютного альтруїзму, «розчинення» людини у інтересах соціальної спільноти (за К. О. Абульхановою-Славською). Особистість поєднує «життя для себе» та «життя для інших» через вироблення авторських шляхів, способів, стратегій саморозвитку для реалізації алоцентричних смисложиттєвих конструктів; пошук можливостей реалізації потреб, інтересів, прагнень власного «Я» (у пізнанні, духовному зростанні, самореалізації) у життєтворчій активності, спрямованій на благо людства.

Розгортання екзистенційної детермінації життєпроекування людини та її проникнення у різні модуси життєвого світу, становлення смислових основ життєпроекування актуалізує інтеграцію різних видів життєвої активності людини, їх реалізацію на основі власних екзистенційних принципів, переконань.

Екзистенційне осмислення молодою людиною себе як єдиного автора і носія унікального життєвого проекту втілюється у суб'єктному управлінні його подальшим творенням та реалізацією. Суб'єктне управління юнаком проектуванням свого життя передбачає вільний вибір себе єдиного можливого автора свого життєвого проекту, переживання нужди у його реалізації та прийняття на себе перед собою і людством відповідальності за успішність процесу й результатів свого життєпроекування.

Суб'єктні конструкти «втілюють у життя» ідеальну, екзистенційно детерміновану модель життєвого проекту особистості. Проектування суб'єктних процесів відбувається не лише у її соціальному, але й у особистісному

світах. Стаючи суб'єктом свого життя, індивідуум постійно переосмислює, динамічно змінює і власні екзистенційні конструкти, вдосконалюючи власну концепцію життя, змінюючи «особистісний міф» по мірі розгортання власної духовності, набуття життєвого досвіду.

Зазначені положення екзистенційно-суб'єктного підходу до вивчення проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку знайшли своє відображення та визначили специфіку конструювання нами його принципів, а також концептуальної моделі, механізмів та типології досліджуваного системного психічного утворення.

У дослідженнях представників різних підходів зарубіжної та вітчизняної психології значна увага приділяється вивченню екзистенційно-суб'єктних засад конструювання й організації людиною свого життєвого шляху. Проблеми осмислення, конструювання авторських смисложиттєвих, ціннісних конструктивів свідомості набувають високої актуальності саме в юнацькому віці. В юності молода людина вперше, з набуттям громадянської соціальної зрілості, реалізує авторські екзистенціали життя у своїх життєвих виборах та процесах їх реалізації; приступає до суб'єктного конструювання свого життя. У дослідженнях сучасних вчених представлено розробки нового інтегрального феномена особистісного розвитку людини в юнацькому віці – проектування життєвого шляху особистості. Однак вивченню цього психічного утворення присвячені лише окремі роботи. Подальше концептуальне дослідження зазначеного складного систем-

ного психічного утворення, на засадах авторського екзистенційно-суб'єктного підходу передбачає теоретичну розробку основних принципів, моделі, механізмів проектування юнаками свого життєвого шляху, а також емпіричне вивчення психологічних особливостей та визначення закономірностей цього феномена.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. — М. : Мысль, 1991. — 299 с.
2. Брушлинский А. В. Проблемы психологии субъекта / А. В. Брушлинский. — М. : Институт психологии РАН, 1994. — 109 с.
3. Волошина В. В. Аксиопсихология профессиональной подготовки майбутнього психолога у вищих педагогічних закладах освіти / В. В. Волошина. — Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. — 274 с.
4. Поліщук В. М. Вікові кризи в підлітковому і юнацькому віці: базові симптомокомплекси / В. М. Поліщук. — Суми : Університетська книга, 2013. — 477 с.
5. Психология формирования и развития личности / под ред. Л. И. Анцыферовой. — М. : Наука, 1981. — 366 с.
6. Рубинштейн С. Л. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. — СПб. : Питер, 2012. — 224 с.
7. Слободчиков В. И. Антропологический принцип в психологии человека / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев // Вопросы психологии. — 1998. — № 6. — С. 3—17.
8. Слободчиков В. И. Психология развития человека: развитие субъективной реальности в онтогенезе / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. — М. : Школьная пресса, 2000. — 416 с.
9. Ставицька С. О. Духовна самосвідомість особистості: становлення і розвиток в юнацькому віці : монографія. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. — 727 с.
10. Чернобровкіна В. А. Психология особистісної свободи : монографія / Чернобровкіна В. А. — Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛУ імені Тараса Шевченка», 2012. — 458 с.

OLGA GRINOVA

Kyiv

EXISTENTIAL AND SUBJECT APPROACH IN RESEARCH OF PERSONALITY LIFE WAY SELF DESIGN IN YOUTH

Content of existential and subjective strategies of life way personality self design in youth age at works of modern scientists is represented in the article. Phenomenon of spiritual mode of life in existential psychology is analyzed. Existential and subjective bases of personality life design at works of representatives of activity and personal, personal spiritual and anthropologic and other approaches are represented. It is educed, that existential and subjective bases of human living way organization are considered side by side in modern psychology. Main thesis of authors, existential and subjective approach in research of personality living way design phenomenon in youth are presented.

Key words: existential psychology, subjective approach, personality, life way self design, youth age.

ОЛЬГА ГРИНЁВА
г. Киев

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНО-СУБЪЕКТНЫЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ЖИЗНЕННОГО ПУТИ ЛИЧНОСТИ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

В статье представлено содержание экзистенциально-субъектных стратегий исследования проектирования жизненного пути личности юношеского возраста в работах современных ученых. Проанализирован феномен бытийного способа жизни в экзистенциальной психологии. Представлены экзистенциальные и субъектные основы конструирования личностью своей жизни в работах представителей деятельностно-личностного, личностного, духовно-антропологического и других подходов. Выявлено, что в современной психологии экзистенциальные и субъектные основы организации человеком своей жизни рассматриваются в неразрывном единстве. Презентованы основные положения авторского, экзистенциально-субъектного подхода к изучению феномена проектирования жизненного пути личности в юношеском возрасте.

Ключевые слова: экзистенциальная психология, субъектный подход, личность, проектирование жизненного пути, юношеский возраст.

Стаття надійшла до редколегії 16.04.2017

УДК 159.964

НАТАЛІЯ ІВАНОВА

м. Черкаси

natalivanova92@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ МАЗОХІЗМУ

У статті дано загальний аналіз феномену мазохізму як предмету психологічних досліджень, розкрито основні підходи до його класифікації; представлено основні характеристики проблеми мазохізму з позицій психодинамічної теорії. Акцент ставиться на дослідженні внутрішніх детермінант (неусвідомлюваних), які обумовлюють виникнення мазохістичних нахилів, пов'язаних з едіпальним періодом розвитку суб'єкта. Особливістю даного феномену є поєднання діаметрально протилежних тенденцій: здатність підкорятися та бути підкореним, що знаходить також свій вияв у релігійних аспектах проявів мазохізму. Представлено взаємозв'язки мазохізму із садизмом та альтруїзмом. Поставлено акцент на психодинамічному баченні заявленої проблеми у форматі наслідкових явищ едіпальних залежностей суб'єкта.

Ключові слова: активне соціально-психологічне пізнання (АСПП), альтруїзм, глибинне пізнання, едіпальна залежність, мазохізм, почуття провини, психодинамічна теорія, релігійний мазохізм, самопокарання.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства особлива увага приділяється розв'язанню актуальних завдань психологічної науки, до яких відноситься пізнання психічного в його цілісності, що потребує вдосконалення методів діагностико-корекційного процесу глибинного пізнання психіки суб'єкта. Набуває науково-практичного обґрунтування та впровадження в практику психодинамічна парадигма, розроблена академіком НАПН України Т. С. Яценко, яка ставить акцент на цілісному пізнанні психіки суб'єкта в свідомих і несвідомих виявах, з урахуванням внутрішніх (неусвідомлюваних) передумов виникнення особистісної проблеми. Особистісна проблема суб'єкта (в даному контексті) полягає в тому, що в його життєвій активності починає домінувати мортідно-руйнівна тенденція «до психологічної смерті», що імпотує психіку та має вияв у мазохізмі, який супроводжується самопокаранням.

Мета дослідження є узагальнення наукових досліджень феномену мазохізму у психологічній літературі.